

УДК 373.5.018.32.015.31:34

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-6(329)-1-154-163

Коношенко Сергій Володимирович,

доктор педагогічних наук, доцент, декан педагогічного факультету,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Україна.
konoshenko.sergey777@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7727-2897>

Коношенко Наталія Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти та
соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний
університет», м. Слов'янськ, Україна.
konoshenko.natalia77@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7637-8523>

Кіс Ірина Олександрівна,

студентка 4 курсу напрямку підготовки 6.010106 «Соціальна педагогіка»
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Україна.
irinakis710@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1030-0985>

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО
ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ**

Реформи у суспільстві загалом і в освіті зокрема тісно пов'язані з необхідністю вирішення певних соціально-педагогічних проблем. Соціально-економічні зміни, притаманні сьогоденню, загострюють проблему правового виховання підростаючого покоління. Необхідність розв'язання цих освітянських проблем зумовила пошук нових підходів до організації правовиховної роботи зі школярами, зокрема у загальноосвітніх школах-інтернатах. Незважаючи на те, що в Україні досить давно функціонують загальноосвітні заклади інтернатного типу, в яких здійснюється правове виховання підростаючого покоління, ефективність їхньої діяльності є недостатньою. Перебудова виховної роботи з учнями в загальноосвітніх школах-інтернатах потребує серйозної уваги вчених і практиків.

Теоретичні засади діяльності шкіл-інтернатів розроблялися в роботах Б. Кобзаря, О. Кузьміної, Є. Постовойтова, В. Слюсаренка та ін. Актуальними для нас також стали висновки і результати досліджень з теорії правового виховання та організації навчально-виховного процесу в школах-інтернатах П. Вербицької (правове виховання у системі громадянської освіти), В. Дубровського (функції правової культури),

С. Карпенчук (правове виховання у системі національного виховання), Л. Канішевської (нові підходи щодо реалізації виховної діяльності в школах-інтернатах), Л. Кузьменко (правова вихованість як компонент соціальної зрілості особистості), С. Нікітчиної (взаємозв'язок морального і правового виховання), В. Оржеховської (профілактика правопорушень серед неповнолітніх), М. Подберезького (структура і поетапність реалізації правового виховання), О. Пошетун (вивчення практичного права), А. Сиротенка (правове виховання школярів на уроках географії) та ін. Разом з тим, аналіз теоретичних досліджень та існуючої педагогічної практики дає змогу стверджувати, що проблема правового виховання учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів ще мало досліджена.

Метою статті є теоретичне обґрунтування психолого-педагогічних засад правового виховання старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Методи узагальнення, порівняння і систематизації були використані для обґрунтування психолого-педагогічних засад правового виховання старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Ранній юнацький вік (15-17 років) у циклі особистісного розвитку займає одне з особливих місць, оскільки в цей час відбувається перехід від дитинства до дорослості. Біологічно – це період завершення фізичного дозрівання. У цьому віці спостерігається загострення інтересу старших школярів до визначення свого власного «Я», до пізнання і перетворення світу відповідно до ідеалів свободи, добра, краси; здійснюється поступовий перехід від колективної (групової) самосвідомості та ідентифікації себе з певною малою групою до загальнолюдської самосвідомості та усвідомлення своєї неповторності (Прихожан, 2015).

Саме в цей період зароджуються основні риси зрілої особистості, формуються основні якості, механізми регулювання правомірної поведінки. У ранньому юнацькому віці з'являються нові утворення – елементи дорослості, які виникають внаслідок перебудови організму, становлення самосвідомості та світогляду, типу відносин з дорослими та ровесниками, способів соціальної взаємодії з ними. Новоутвореннями старшого шкільного віку є відкриття особистістю свого внутрішнього світу. Внутрішнє «Я» часто не збігається із зовнішньою поведінкою, актуалізуючи проблему самоконтролю. Наступне новоутворення – зростання потреби у досягненні духовної близькості з іншою людиною, спілкування з нею, відвертості тощо (Рубінштейн, 2007).

Для правового виховання старшокласників велике значення має той факт, що після досягнення повноліття різко змінюється правовий статус молодшої людини: формально припиняється стан «підопічності», розширюється дієздатність, посилюється відповідальність за порушення загальногромадянських, трудових та інших обов'язків, визначених і закріплених правом. Але якщо зміна правового статусу має

одномоментний характер, визначаючись переходом межі повноліття, то психологічне усвідомлення нової ситуації затримується. «Ножиці» між новим правовим статусом і психологічною позицією, відповідною попередній правовій поведінці, можуть призводити, і нерідко призводять, до конфліктних ситуацій (Рубінштейн, 2007, с. 103).

Ранній юнацький вік є вже не настільки кризовим і критичним, як підлітковий. У цьому віці вже менш гостро проявляється суперечність між біологічною досконалістю, зрілістю юнака та його соціальною пасивністю, незрілістю, неготовністю ввійти у складне суспільне життя, в систему різнорідних соціальних відношень. У цей віковий період відбуваються істотні зміни в розвитку особистості, які полягають у докорінній зміні попередніх інтересів, відносин, особистісної поведінки.

У процесі вмілого виховного впливу перехід підлітка до юнацького віку здійснюється як процес особистісного вдосконалення. Юнаки і дівчата у старших класах вже добре усвідомлюють своє право на повноцінне життя, дане їм від народження, і прагнуть визначити конкретні шляхи реалізації цього права. Головною особливістю раннього юнацького віку є усвідомлення власної індивідуальності, неповторності, несхожості на інших. У цей період формується індивідуальний характер, який є суб'єктивним чинником, регулятором життєвого процесу. Характер детермінує стиль ставлення людини до навколишніх умов, форму реагування, вчинки, поведінку, які відповідають нормам і правилам, прийнятим у суспільстві, і відповідним законам (Канішевська, 2010).

С. Рубінштейн вказував, що формування особистості починається з самопізнання і з появою потягу до свідомого оформлення свого «Я» самодіяльним шляхом. Тобто, інакше кажучи, особистістю не народжуються, а нею стають; людина творить сама себе, вступаючи у протистояння із власне природним. Людина повинна бути діяльною і самодіяльною (Рубінштейн, 2007).

Саме у різних видах діяльності реалізується правове виховання і виникають основи правової культури. У навчанні засвоюються основи правових знань; у грі, спілкуванні, праці – реалізується право відповідно на навчання, на дозвілля. Через відносини з іншими людьми у старшокласника формуються відповідні потреби й інтереси, цінності та мотиви, правові переконання.

Дослідники відзначають існування у ранньому юнацькому віці періоду високої сенситивності, тобто найсприятливіших можливостей для засвоєння узагальнених уявлень, що містяться в різних сферах суспільної свідомості. Це – найсприятливіший час розвитку психічних функцій (сприйняття, мовлення, пам'яті та ін.), що визначають психічний розвиток дитини і мають вирішальне значення для її навчання і виховання (Фіцула, 2010).

Саме тому, на нашу думку, розвиток моральних якостей старшокласників, їх відповідальності, принциповості, законослужняності

є основою реалізації правового виховання та формування правової культури особистості. І від того, яким увійде у самостійне життя молода людина, як впишеться у суспільні процеси, наскільки активно братиме участь у суспільному житті, розв'язанні завдань, які нині стоять перед українським суспільством, значною мірою залежить доля країни, її завтрашній день.

Виділяючи психолого-педагогічні особливості старшокласників шкіл-інтернатів, у тому числі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, ми повинні враховувати сучасну історичну ситуацію, в якій відбувається їхній розвиток, їхній соціальний статус, стать, індивідуально-типологічні властивості.

На думку фахівців, для учнів шкіл-інтернатів характерним є практично орієнтований тип мислення, недостатній рівень розвитку образного, абстрактного, логічного мислення, пізнавальної активності, конструктивна дія без опори на зразок, що потребує активної роботи уявлення, викликає труднощі (Канішевська, 2010, с. 32).

Старшокласники виявляють найвищий у порівнянні з іншими віковими групами рівень тривожності у всіх сферах спілкування, особливо з дорослими, від яких вони якоюсь мірою залежать. Це – критичний вік для психопатій, у ньому гостро проявляються, акцентуються деякі властивості характеру, що підвищує можливість психічних травм і відхилень у поведінці. Необхідно враховувати, що низький рівень емоційної реактивності – чинник психологічно несприятливий (Прихожан, 2015).

Хворобливі симптоми і тривоги, що проявляються в юності, – часто не стільки реакція на специфічні складності самого віку, скільки прояв відстроченого ефекту більш ранніх психічних травм.

Відсутність тісних стосунків з рідними, дорослими певним чином гальмує емоційний розвиток вихованців шкіл-інтернатів, призводить до наслідків так званого «госпіталізму» та психічної депривації – стану, який формується в результаті відсутності у суб'єкта впродовж тривалого часу можливості задовольняти основні життєві потреби. Причинами депривації можуть бути як внутрішні чинники (особистісні якості, вік, стать), так і зовнішні, серед яких найбільш вагомими є відсутність емоційного зв'язку з матір'ю і специфіка організації життєдіяльності дитини в інтернатних закладах. Значна обмеженість навколишнього предметного і соціального середовища призводить до збідності конкретно-почуттєвого досвіду дітей, часта зміна педагогів і вихователів викликає емоційну депривацію, відсутність особистісно орієнтованого підходу, достатньої уваги, піклування, любові сприяють виникненню станів пригніченості, депресії, неадекватної поведінки. Гіпертрофована потреба у спілкуванні з дорослими, залежність емоційного благополуччя дитини від ставлення до неї дорослого призводить до того, що у певній частині старшокласників шкіл-інтернатів зростає соціальна тривожність, потреба в особистісному емоційно-позитивному спілкуванні. Однак

регламентація спілкування педагогів з дітьми режимом і необхідністю його чіткого дотримання знижує інтенсивність зв'язків з дитиною, негативно впливає на розвиток рефлексії, емпатії, комунікативності вихованців (Канішевська, 2010, с. 119-120).

Для більшості старшокласників шкіл-інтернатів характерна нестійка, неоднозначна самооцінка – від вкрай високої оцінки певних особистісних рис, властивостей, що відображає частіше бажане, а не реальне, до низької, конфліктної. Це, насамперед, є відображенням характеру взаємовідносин з оточуючими, невпевненості у собі, переживанням невідповідності своїх прагнень можливостям.

Педагоги і психологи зазначають, що для юнацького віку характерною є потреба у спілкуванні з ровесниками. Це спілкування слугує старшокласникам і джерелом інформації, і специфічним емоційним контактом. Непевні життєві перспективи після закінчення школи, переживання власної непотрібності, відчуття самотності викликають у дітей прагнення знайти у такому спілкуванні емоційну теплоту, розуміння, визначення власної значущості. Однак у зв'язку з певною ізоляваністю вихованців у школах-інтернатах ця потреба не реалізується повною мірою, а постійне спілкування інколи призводить до міжособистісних конфліктів, психологічної напруги (Козир, 2016).

Психологи зазначають, що в школах-інтернатах часто вихованці з низькою вольовою регуляцією та мотиваційною установкою на уникнення зусиль на навчання надають перевагу уникненню не лише навчальних ситуацій, а й позашкільної діяльності. Це призводить до паралічу активності та ініціативи особистості, спричиняє нездатність оцінити себе як людину, що вміє досягти успіху, позбавляє прагнення спробувати власні сили у нових практичних діях. Можна зазначити, вказує А. Прихожан, що старшокласникам шкіл-інтернатів більш притаманна тенденція до частішого уникнення боротьби порівняно з їх однолітками із загальноосвітньої школи, у поведінці та у навчальній діяльності переважає мотивація до уникнення вольових зусиль та спостерігається нездатність учня до систематичної роботи. Це відповідно позначається й на готовності вихованців до навчання, загальному розвитку особистості, формуванню споживацьких установок відносно суспільства (Прихожан, 2007, с. 298-300).

Тому врахування психолого-педагогічних особливостей вихованців шкіл-інтернатів на всіх етапах управління навчально-виховним процесом і правовим вихованням зокрема, розуміння їхніх можливостей і потреб як особливої соціальної групи є важливим чинником результативності виховних впливів педагогічних колективів.

Продовжуючи науковий пошук у зазначеному напрямі, зауважимо, що правове виховання можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. В широкому розумінні воно характеризується як вплив усіх правових чинників суспільного життя, в тому числі й правової системи, на формування в індивідів і колективів людей певних правових якостей,

що відповідають досягнутому в суспільстві рівневі правової свідомості та правової культури. У вузькому розумінні це – цілеспрямований, повсякденний, систематичний вплив юридичної теорії та практики на свідомість людей з метою виховання у них відповідного рівня правової свідомості, культури та зразкової правомірної поведінки. Метою правового виховання є: формування правосвідомості громадян і підвищення на цій основі їхньої правової культури, що складається передусім зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених у Конституції України, з глибокої поваги до законів і правил людського співжиття, готовності дотримуватися й виконувати закріплені в них вимоги, що виражають волю та інтереси народу, активної участі в управлінні державними справами, рішучої боротьби з порушниками законів.

Головні вимоги до справи ефективної реалізації завдань правового виховання особистості ми вбачаємо у: набутті людиною свідомих і глибоких правових знань; необхідності формування у свідомості людини переконань, установок, ціннісних орієнтацій, мотивів активної правомірної поведінки; формуванні у людини соціально-комунікативних якостей особистості, умінь і навичок практичного застосування набутих правових знань у повсякденному житті та ін.

Виховання правосвідомості учнів передбачає засвоєння системи знань з питань держави й права; виховання поваги до законів своєї держави, глибокої переконаності в необхідності дотримання чинного законодавства; уміння визначати форми й способи своєї участі в житті суспільства, спілкуватися з демократичними інститутами, органами влади; захищати та підтримувати закони та права людини (Фіцула, 2014).

Центральне питання змісту правової культури – усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю; визнання та забезпечення прав людини як єдиної норми для всіх людей. У процесі формування правової культури старшокласників важливо розвинути у них знання та вміння, необхідні для адаптації в суспільстві, в різних структурах його соціальної організації, забезпечення собі статусного просування та реалізації свого діяльнісного потенціалу (Шость, 2016).

Правова культура формується у процесі соціалізації індивіда, нагромадження ним соціального досвіду взаємодій, співжиття у суспільстві, соціальних групах, організаціях, інститутах. Особливе значення правової культури простежується у процесі спілкування людей, коли виробляються і реалізуються найбільш її досконалі форми та рівні.

Важливим засобом у реалізації правового виховання старшокласників є їх залучення до усіх видів діяльності: навчальної, соціальної, самотворчої, спілкування. Причому всяка діяльність повинна відповідати таким вимогам: бути проблемною за змістом, тобто відображати проблеми соціального становлення особистості (у тому числі й правового характеру) на даному віковому етапі; мати соціально

орієнтований характер, тобто слугувати розширенню бачення світу учнями, пізнанню ними різних сторін дійсності, людських стосунків, визначенню власної позиції у світі; характеризуватися різноплановою інформативною насиченістю: науково-технічною, правовою, філософсько-етичною, соціальною і т.д.; поєднувати суспільну необхідність і особистісну значущість; забезпечувати свободу вибору особистістю правових знань, установок, поглядів, переконань (Шость, 2016, с. 39).

Робота з виховання правової культури має охоплювати всі види діяльності школярів інтернатних установ: навчальну, ігрову, трудову, художню, спортивну, громадську. Особливе значення має залучення школярів до суспільного життя: участь у добродійних акціях, благоустрої міст і сіл, охороні навколишнього середовища, культурному обслуговуванні та волонтерській допомозі окремим верствам населення тощо.

Особливу цінність у системі правового виховання має правове самовиховання – цілеспрямована, систематична діяльність людини з метою оволодіння правовими знаннями, розвитку позитивних правових мотивів, формування навичок правомірної поведінки, що полягає в самостійних зусиллях, спрямованих на вироблення звички до активної правомірної поведінки та становлення соціальної позиції (Фіцула, 2010).

Результатом правового виховання учнів шкіл-інтернатів має стати така інтегративна якість, як правова вихованість, що передбачає усвідомлення особистістю сутності правових норм, її переконаність необхідно їх дотримання, готовність до їх виконання, діяльність у відповідності до чинного законодавства. Як складова загальної вихованості особистості, правова вихованість проявляється в судженнях, оцінках, способах діяльності, конкретних вчинках чи бездіяльності в реальних ситуаціях.

Правова вихованість індивіда формується під впливом соціальних умов усієї системи суспільних зв'язків і відносин, соціального стану, правосвідомості макро- та мікросоціальних груп, до яких він належить.

Відповідно до зазначеного, у процесі реалізації правового виховання необхідно розв'язати, на нашу думку, такі завдання: правова підготовка шкільної молоді, формування її самосвідомості, правосвідомості, ціннісного ставлення до людського життя; розвиток творчого потенціалу кожного старшокласника, його нахилів і здібностей у різних сферах діяльності, включаючи правову; формування загальнолюдських цінностей, норм гуманістичної моралі; розвиток здатності до об'єктивної самооцінки, критичної оцінки навколишнього світу, саморегуляції поведінки, правового самовиховання; виховання поваги до закону, любові до праці, природи, людей.

Виконуючі поставлені завдання, правове виховання в умовах школи-інтернату має реалізовувати такі основні функції, як:

1. Когнітивну, яка передбачає оволодіння правовими знаннями, навчання самостійно пізнавати й аналізувати явища та процеси, що відбуваються у суспільстві, правильно орієнтуватися у всезростаючому потоці різнобічної правової інформації та ін.

2. Емоційно-мотиваційну, що ставить за мету виховання правових почуттів, позитивного ставлення до правових норм, внутрішньої мотивації правомірної поведінки.

3. Поведінкову, що передбачає формування спрямованості на правомірну, соціально активну поведінку, умінь і навичок такої поведінки.

Ранній юнацький вік є сенситивним періодом як для особистісного ставлення в цілому, так і для розвитку правосвідомості та правової культури зокрема. Саме в цей віковий період визначаються ціннісні орієнтації особистості, вибір смислу життя, формуються ідеали і прагнення до самовизначеності, самодетермінації, йде активний процес становлення соціальної зрілості. Проте старшим школярам шкіл-інтернатів притаманні також і такі вікові особливості, як індивідуалізм, вузький практицизм, діляцтво, відкритість негативним впливам. Тому виховання правосвідомості, правової відповідальності, соціально значущої поведінки в цьому віці набуває особливого значення. Реалізацію правового виховання учнів середніх загальноосвітніх навчально-виховних інтернатних закладів доцільно здійснювати відповідно до таких його основних закономірностей: врахування залежності правового виховання від суспільства як особливої сфери життєдіяльності людей (правове виховання як суспільне явище); залежність ефективності виховання поваги до прав людини від характеру відносин між вихователями і вихованцями; залежність ефективності правового виховання і розвитку поваги до прав людини від відповідності між цілями та способами їх реалізації. Перспективою нашого наукового пошуку є розробка системи правового виховання старшокласників в умовах школи-інтернату.

Список використаної літератури

- 1. Енциклопедія** для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. І. Д. Звереві]. 2-ге вид. К., Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
- 2. Канішевська Л. В.** Теоретико-методологічні засади виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, у позаурочній діяльності. Київ: Стилос, 2010. 342 с.
- 3. Козир М. К., Шость Н. К.** Організація правового виховання у закладах освіти: навч.-метод. посіб. Харків: Основа, 2016. 108 с.
- 4. Прихожан А. М.** Психологія сиротства. [2-е изд.]. СПб.: Питер, 2015. 400 с.
- 5. Рубинштейн С. Л.** Бытие и сознание. Москва: Наука, 2007. 328 с.
- 6. Фіцула М. М.** Правове виховання учнів: навч.-метод. посіб. К., 2014. 146 с.

References

1. Zvyeryeva, I. (2013). Encyklopediya dlya faxivciv socialnoyi sfery [Encyclopedia for professionals in the social sphere]. Kyiv: «Universam» [in Ukrainian]. 2. Kanishevskaya, L. V. (2010). Teoretyko-metodolohichni zasady vykhovannya sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv shkil-internativ dlia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoi opiky, u pozaurochnii diialnosti [Theoretical and methodological principles of education of social maturity of senior pupils of boarding schools for orphans and children deprived of parental care in extracurricular activities]. Kyiv: «Stylos» [in Ukrainian]. 3. Kozyr, M. K. & Shost, N. K. (2016). Orhanizatsiia pravovoho vykhovannya u zakladakh osvity [Organization of legal education in educational institutions]. Kharkiv: «Osnova» [in Ukrainian]. 4. Prykhozhan A. M. (2015). Psykholohyia syrotstva [Psychology of orphanhood]. SPb.: «Pyter» [in Russia]. 5. Rubynshtein S. L. (2007). Bytie i soznanie [Being and consciousness]. Moskov: «Nauka» [in Russia]. 6. Fitsula M. M. (2014). Pravove vykhovannya uchniv [Legal education of students]. Kyiv: «Svitoch» [in Ukrainian].

Коношенко С. В., Коношенко Н. А., Кіс І. О. Психолого-педагогічні засади правового виховання старшокласників шкіл-інтернатів

У статті теоретично обґрунтовано, що ранній юнацький вік є чутливим періодом для розвитку правової свідомості та правової культури, оскільки в цей віковий період визначаються ціннісні орієнтації особистості, формуються ідеали і прагнення, йде активний процес становлення соціальної зрілості. Доведено, що старшим школярам шкіл-інтернатів притаманні відкритість негативним впливам і тому виховання правової відповідальності в цьому віці набуває особливого значення. Обґрунтовано, що реалізацію правового виховання учнів середніх загальноосвітніх навчально-виховних інтернатних закладів доцільно здійснювати відповідно до таких його основних закономірностей: врахування залежності правового виховання від суспільства як особливої сфери життєдіяльності людей; залежність ефективності виховання поваги до прав людини від характеру відносин між вихователями і вихованцями; залежність ефективності правового виховання і розвитку поваги до прав людини від відповідності між цілями та способами їх реалізації.

Ключові слова: школа-інтернат, старшокласник, правове виховання, соціально-педагогічна робота.

Коношенко С. В., Коношенко Н. А., Кис И. А. Психолого-педагогические основы правового воспитания старшекласников школ-интернатов

В статье теоретически обосновано, что ранний юношеский возраст является чувствительным периодом для развития правового сознания и правовой культуры, поскольку в этот возрастной период определяются ценностные ориентации личности, формируются идеалы и стремления,

идет активный процесс становления социальной зрелости. Доказано, что старшекласникам школ-интернатов присущи открытость негативным воздействиям и поэтому воспитание правовой ответственности в этом возрасте приобретает особое значение. Обосновано, что реализация правового воспитания учащихся средних общеобразовательных учебно-воспитательных интернатных учреждений целесообразно осуществлять в соответствии со следующими закономерностями: учет зависимости правового воспитания от общества как особой сферы жизнедеятельности людей; зависимость эффективности воспитания уважения к правам человека от характера отношений между воспитателями и воспитанниками; зависимость эффективности правового воспитания и развития уважения к правам человека от соответствия между целями и способами их реализации.

Ключевые слова: школа-интернат, старшекласник, правовое воспитание, социально-педагогическая работа.

Konoshenko S., Konoshenko N., Kis I. Psychological and Pedagogical Principles of Legal Education of Senior Pupils of Boarding Schools

The article is theoretically substantiated that early adolescence is a sensational period both for the personal attitude in general and for the development of legal consciousness and legal culture in particular, since in this age period the values of the personality are determined, the choice of the meaning of life, the ideals and aspirations are formed, the active the process of becoming a social maturity. It is proved that the senior boarding school students are characterized by individualism, narrow practicalism, division, openness to negative influences, and therefore the education of legal consciousness, legal responsibility, socially meaningful behavior in this age becomes of special significance. It is substantiated that realization of legal education of students of secondary general educational institutions should be carried out according to the following basic principles: taking into account the dependence of legal education on society as a special sphere of people's life (legal education as a social phenomenon); the dependence of the effectiveness of the education of respect for human rights on the nature of the relationship between educators and pupils; the dependence of the effectiveness of legal education and the development of respect for human rights from the correspondence between the goals and methods of their implementation.

Key words: boarding school, senior pupil, legal education, social pedagogical work.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2019 р.
Прийнято до друку 25.10.2019 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Прошкін В. В.